

En småbørnsfamilies flugt til Sverige i oktober 1943

sammenskrevet af Leila Krogh i september 2013

Min familie bestod i oktober 1943 af min far, min mor, min storebror, mens jeg selv var i vente. Vi boede på det tidspunkt på Vesterbrogade 2 C, 5. sal i København meget tæt på Rådhuspladsen. Min far Per Møller på 29 år var journalistuddannet, min mor Merete Møller på 26 år var ligeledes journalist, min storebror Mikael var halvandet år, og jeg selv lå på sjette måned i min mors mave. Min far havde i 1941 oprettet pressebureauet Provins-Korrespondancen, hvorfra han skrev udenrigspolitiske artikler til en række provinsblade i Danmark, Norge og Sverige. Et arbejde, der ikke ligefrem gav det varmeste forhold til tyskerne. Derudover var han rigsdagsmedarbejder for Jyllandsposten. Han skrev finurligt for at camouflere det egentlige budskab og desuden under mærke. Hver dag blev artiklerne bragt til Udenrigsministeriet for at blive 'censureret', og her blev strøget en del og nogle helt underkendt. Da mine forældre følte, at denne situation var uholdbar, og sammenholdt med den kendsgerning, at min mor var heljøde, besluttede de i begyndelsen af september 1943, at de ville flygte til Sverige.

'Loyaliteten'

Min morfar, Verner Henriques, som var familiens patriark, blev i midten af september kaldt hjem til mine forældre, som fortalte, at de agtede at flygte. Et sådant emne kunne man ikke drøfte telefonisk. Han blev meget vred med den begrundelse, at et land som havde modtaget én, kunne man ikke sådan svigte ved at rejse illegalt ud af landet. Slægtens historie begynder i Danmark med Bendix Moses Henriques, som i 1752 havde fået borgerskab i København! Mine forældre var herefter lidt tvivlrådige, men da min mors ungdomsferieven, boghandler Mogens Staffeldt, som var engageret i illegalt arbejde, opfordrede dem indtrængende til at rejse, blev beslutningen taget. Et par andre medlemmer fra modstandsbevægelsen, dels direktør Ole Lippmann, dels Svend Truelsen, løjtnant af reserven med tilknytning til Hærens efterretningstjeneste, et arbejde han fortsatte med efter 29.8. 1943, var behjælpelige med kontakt til et udskibningssted i Sydhavnen. Herfra søgte de at komme af sted omkring den 20. september.

Sydhavnen

Mine forældre og storebror ventede forgæves tre aftener i et mindre arbejdsskur, som var indrettet til bolig for en sømand og hans familie i Sydhavnen sammen med en halv snes voksne og nogle mindreårige børn. Om natten sov de i deres egen lejlighed, og om dagen tog de rundt hos familie og venner. Det var et frygteligt blæsevejr, så først på fjerdedagen kunne de gøre sig forhåbning om at komme af sted, og nu var der desuden skaffet en større båd. Planen var at sejle fra et af de havneområder i København, som hver nat i den seneste uge havde været under overvågning og

bevogtning af den illegale organisation, som arrangerede flugten. De to danske politibetjente, som havde vagten derude, var pålidelige, og der kom aldrig tyske patruljer her. Et par hundrede meter væk stod der imidlertid tyske vagter, som skulle bevogte en fabrik. De havde politihunde, men bare gruppen forholdt sig roligt under vandringer ned til båden, skulle der ikke være nogen fare. I skumringen samledes alle - hvorimellem der var fire børn - i skuret, og de var rimelig stille, da de havde fået lidt beroligende medicin. Gruppen ventede i en time, og hvert øjeblik kunne der komme besked om, at de skulle begive sig ned til båden. Nervøsiteten steg, og forældrene var bekymrede for, om børnene ville blive overtrætte og urolige og bringe alle i fare. Klokken var lidt i ni, da skipperen kom løbende og forklarede, at båden havde fået maskinskade, og at det var umuligt at komme af sted. Han havde også et mindre fartøj, men det var livsfarligt at sejle i det, da det var blæst op til storm i aftenens løb. I den nervøse og opskræmte stemning krævede det megen selvovertalelse at følge skipperens råd og vente. Det var måske farligt at sejle, men det var også farligt at udsætte rejsen. Valget var svært, men skipperens ord blev afgørende.

Fjerde forsøg

Hvis de skulle sove om natten, ville det være umuligt at blive i skuret og inden for få minutter ville det være forbudt at færdes udendørs. Alle begav sig springende i hælene på skipperen, som havde en slægtning boende i nærheden. Der blev her taget gæstfrit imod gruppen. I den lille toværelses lejlighed måtte vinduet til gaden ikke åbnes, og på grund af den indestængte varme og de umagelige møbler fik hverken voksne eller børn megen søvn. Næste dag skulle der gøres endnu et forsøg, og alle var helt klar over, at børnene kunne udgøre en alvorlig risiko, trætte og utilpasse, som de var efter den urolige nat. Et par læger blev rådspurgt om, hvad der kunne gøres for at få børnene til at sove før den farlige tur fra skuret ned til fartøjet. På det tidspunkt havde man ikke megen erfaring med sovemedicin til børn, så det blev nødvendigt at eksperimentere. I et andet tilfælde var et spædbarn blevet slået bevidstløs, for at ikke alle flygtningene skulle blive forrådt. Ordret skriver min far få uger senere i et referat om flugten "Dette er selvfølgelig den sidste udvej en far eller mor vælger, og vi var derfor klar til at lade lægerne gå så langt, som det kunne anses forsvarligt". Dagen igennem fik børnene indsprøjtninger med et morfinpræparat, og meningen var, at de om aftenen skulle være udmattede nok til at kunne falde i søvn. Senere har min mor fortalt, at hun og min far mente, at det var en god fremgangsmåde, da min bror derved ville slippe nemmere igennem det. Han ville ikke opdage, at der blev slæbt rundt på ham om natten, og samtidig var der en tryghed ved at vide, at han ikke ville forråde et helt selskab.

Urolige børn

Om aftenen her på femtedagen var gruppen vokset til omkring 25 personer. Efter en times venten med luften kvælende tyk af de mange mennesker og den konstante rygning, var børnene blevet mere og mere urolige, og det voldte stort besvær at holde dem nogenlunde stille. Pludselig blev der rettet en stærk lyskegle mod skuret, hvorefter de opskræmte deltagere blev helt panikslagne og flygtede i

alle retninger. Børnene græd højlydt, hvorefter nogle sagde, at de skulle kvæles eller slås for panden, så de ikke røbede hele selskabet. Det viste sig at være en dansk vagtmand, der havde omlagt sin rute og troede, at der var tyve i skuret. Han blev ret ulykkelig over at have fået splittet folk ad, og selv var han kommunist. På samme tid lød der politisirener, som dog gjaldt fabrikken i nærheden, hvor der var udøvet sabotage. Mine forældre nåede at tænke, at nu *var* de blevet opdaget. Ingen af delene skadede imidlertid de flygtende, og de fleste begav sig til båden. De familier, der havde børn med, forsøgte at gå mod båden, men børnene var blevet så opskræmte, at de græd højlydt, hvorefter mine forældre vendte om for ikke at komme i uføre. På grund af udgangsforbuddet måtte de blive i skuret hele natten, hvor ingen fik sovet. Næste dag havde de ikke mod til at forsøge flere gange fra dette udskebningssted. Mine forældre søgte derefter at komme i forbindelse med et andet 'rederi', og den endelige afrejse foregik fra en mere øde lokalitet, hvor barnegråd ikke kunne få fatale følger.

Falsk alarm

Flugtforsøget fra Sydhavnen havde været så belastende for min mor, at hun hele sidste nat i skuret havde haft veer. Af angst for at abortere måtte de tage tilbage til deres lejlighed, og da rygterne om den kommende razzia mod jøderne begyndte at svirre, turde mine forældre ikke længere blive i deres lejlighed. Derefter opholdt de sig hos min farmor, Bodil Thamsen på Vesterbrogade 68, hvor hun boede med sin anden mand, praktiserende læge Gunnar Thamsen. Han tilså min mor, og da risikoen for abort var overstået, tog min familie videre til et lånt sommerhus og derefter til Hillerød, hvor min fars ungdomsven, advokat Knud Paludan boede. Af sikkerheds hensyn kunne de ikke bo hos ham, men blev installeret i en lille lejlighed, som han havde organiseret og bedt beboerne om at holde sig væk imens. Da min far en dag var et ærinde i byen, stod der pludselig både på gaden og i gården en masse Gestapo-folk og Frikorps Danmark-mænd, som larmede og buldrede på dørene. Min mor følte, at nettet blev trukket sammen om hende. Hun gemte min storebror i en dragkiste i lejligheden, og regnede med, at hvis hun blev taget, ville min far ved tilbagekomsten finde Mikael. Selv nåede hun desuden at tænke "at nu er det altså sket, og at man jo hører om folk, som overlever i koncentrationslejren, så vi må altså tage det med." Imidlertid var det familien i lejligheden nedenunder det gjaldt! Senere sagde min mor, at det nok var dét tidspunkt under hele flugten, hvor hun var mest bange.

Falster

Så måtte de videre med flugtplanerne. Gennem andre frihedskæmpende kontaktfolk kom der besked om en rute fra Falster. Det var øens gejstlige, der havde arrangeret transporten, som foregik en af de første dage i oktober. Min mor ringede til sine forældre på Møn for at fortælle dem, at de tog af sted for at besøge tante Alida. Hun var kusine til min morfar og bosat i Stockholm. Med sådan en kode, fik mine bedsteforældre besked, og der blev ikke nævnt et ord om flugten. Mine forældre kom med tog til Nykøbing Falster, hvor min far var vokset op. De overnattede hos en rar handlende, og næste aften blev de kørt til Stubbekøbing, hvor der blev samlet 12-14 mennesker. To både sejlede af sted fra

Falster, hvor den ene blev ført af en erfaren fiskeskipper, mens den anden blev sejlet af en helt ung mand. På et tidspunkt fik skipperens båd maskinskade, og den anden båd cirklede omkring for at konferere om situationen. Da førerbådens motor ikke på kort tid kunne repareres, blev der råbt besked om, at den sejlføre båd skulle fortsætte i den retning skipper angav med armen, altså mod nordøst. Den unge ikke helt sejlkundige mand skulle så sejle selskabet til Sverige. Båden kom dels ud af kurs, dels fik den maskinskade. Dem, der vidste lidt om motorer, hjalp ham med at få den i gang, og imens skulle resten blive liggende under dæk med sildenet over sig. Det var rimelig ubehageligt og alle var søsyge. Der lugtede af petroleum, pladsen var trang, og det blæste en del. Båden sejlede helt uden lys, og et par gange blev den overfløjet af tyske militærfly med projektører rettet mod vandet. Også dette var nervepirrende, men flyene forsvandt igen uden reaktion af nogen art. Derudover sejlede de i al for lang tid, men endelig var der nogle, der fik øje på lys inde til venstre. I stedet for som planlagt at komme til Trelleborg ramte de Sveriges sydligste sted Östra Torp, som ligger en del længere østpå ved det lille fiskerleje Smygehamn. På et stykke af turen sad min far i forstaven i den friske luft og spiste de medbragte madpakker sammen med Ove Nathan, den senere rektor på Københavns Universitet. Nathan har senere i sine erindringer beskrevet episoden, hvor han skriver "Vi kom tæt på hinanden den nat, men sås aldrig siden."

Sverige

Ved ankomsten til Sverige blev gruppen venligt modtaget af den lokale landbetjent med et "Välkommen hit". Mine forældre kom videre til Trelleborg, hvor de skulle afhøres af politiet, og her fik min mor lov til at sove i detentionen. Helt tilfældigt mødte de mine morforældre og to mostre på gaden. De var flygtet fra Møns Klint igennem et flerdages, ligeledes dramatisk forløb. Derefter tog min familie til Göteborg, hvor vores velhavende, svenske slægtninge, familierne Fürstenberg, Mannheimer og Magnus i villaer, sommerhuse og på et hotel havde indkvarteret omkring 125 af deres danske familiemedlemmer. Selvom min mors familie syntes, at hun skulle bo på hotellet sammen med familiens ældre på grund af sit svangerskab, valgte hun at være sammen med min far. De boede inde i Göteborg hos en af min fars kolleger Knut Pettersson, der var medredaktør på Göteborgs Handels- og Sjöfartstidningen. Her til skrev min far under mærke P.M. to artikler med titlen "På flykt från Gestapo", hvor han dels beskrev omstændighederne i København i tiden efter den 29. august 1943, dels familiens flugt. I Sverige vidste man på det tidspunkt ikke meget om, hvordan de politiske forhold i Danmark var.

Stockholm

Derefter kom de til Stockholm, hvor min far som journalist blev knyttet til Det danske Gesandtskab. For Gesandtskabet skrev han sammen med journalisten Knud Secher bogen "De danske flygtninge i Sverige", der skulle bruges som gave til den svenske stat som tak for deres modtagelse af de danske flygtninge, når besættelsen var ophørt. Derudover skrev han forskellige bøger og min mor oversatte udenlandsk litteratur til dansk, som skulle være klar, når Danmark igen blev frit. Vores familie kom til

København allerede omkring den 8. maj på grund af min fars forbindelser. Vi kom med toget, og min storebror og jeg var i fint tøj, røde fløjls bukser og sweatre i rødt og hvidt på blå bund. Min mor havde selv strikket dem, og de vakte opsigt i Danmark.

'Pro Patria'

Selv kom jeg til verden den 30. december et par uger før terminen på fødeklinikken 'Pro Patria', hvor flere danske flygtningebørn er født. For at få lov til at føde på klinikken skulle barnet være til rådighed for eksperimenter, hvilket bestod i, at jeg skulle ligge i en lille, kort gazetrøje og uden ble på et underlag af tørvestrøelse kun med et tyndt tæppe over mig, hvorved min temperatur dalede til lidt under 36 grader. Derfor havde jeg ikke kræfter til at spise, og min mor blev nervøs, hvorefter mælken forsvandt. Da vi kom hjem fra klinikken, havde mine forældre fået henvisning til et modernermælksprodukt, som blev hentet i kooperativet i en lille gul emaljespand med grøn kant sammen med den almindelige mælk. Jeg fik kun dette produkt i kort tid, da jeg rimelig hurtigt fik kræfter til selv at spise hos min mor. Min vugge var blevet foret med varmedunke, og det tog mig kun få dage at komme ovenpå igen. Forsøget gik ud på at undersøge, om man kunne spare bleer til spædbørn! På vej til klinikken blev min Mor kørt i kane i 24 graders frost, mens min Far måtte blive i Ektorp for at passe min storebror. Allerede den 31. december kom min Mormor fra det sydlige Sverige for at holde hus for min Far og bror.

(Ovenstående er en sammenskrivning af fortællinger fra vores barndomshjem, interview med min mor, min fars artikel fra oktober 1943, min morfars beskrivelse af flugten, interview i Information med min mor samt Ove Nathans erindringer. Se nedenfor.)

Informationer, som blev omtalt løbende i vores barndomshjem:

Der skulle betales 4.000,- kroner for flugten, som mine forældre ikke havde, men måtte låne af min farmors mand, Gunnar Thamsen. Efter krigen søgte min far Skattevæsenet om at gøre beløbet skattefradragsberettiget, men fik afslag. Min far mente, at når staten ikke var i stand til at sikre landets egne borgere, skulle disse i det mindste kompenseres.

Da jeg var blevet født, ringede en vildt fremmed dame anonymt til min farmor i København for at sige, at der var født en lille pige i Stockholm. Sådan fik de beskeden.

Min farmor sendte en kurv med tøj til Stockholm, da der kun var kommet det allermest nødvendige med på flugten. Øverst lå min fars 'kjole og hvidt' og min mors selskabskjoler, som de bestemt ikke havde brug for!

Dengang vidste man ikke meget om, hvad børn kunne tåle af morfinater, så min storebror var ret medtaget bagefter.

Min mors 'reserve-mormor', Emma Levysohn døde i oktober 1943. Hun havde flere gange prøvet at begå selvmord, og hun prøvede igen i 1943, da alle andre var flygtet til Sverige. Og da lod man hende dø. Hun sad på det tidspunkt i rullestol.

Kilder

Stamtavlen Ruben Henriques 1771-1988, Kbh. 1989, min familie: side 96.

Per Møller: Kraks Blå Bog, 1971, side 924-925.

Göteborgs Handels och Sjöfarts-Tidning, 14. og 15. 10. 1943, P.M. 'På flykt från Gestapo'.

Ove Nathan: Egne veje, København 1998, side 43-44.

Dagbladet Information, 4.5. 1985, II. sektion, side 13, Lene Frøslevs interview med Merete Møller 'Man tinger ikke om sit liv'.

Verner Henriques: Vor Flugt til Sverige i Oktober 1943. Beretning af Proprietær Verner Albert Henriques, dengang ejer af Landsledgaard pr. Stege, 1956. Upubliceret manuskript, Mosaisk Trossamfund.

Notater fra samtaler med min mor i 1990erne.

Familien

Per Møller, 1914-1971. Merete Møller, f. Henriques 1917-2001, Mikael Møller 1942-2012, Leila Krogh, f. Møller, f. 1943 og Jonas Møller, f. 1947.